

MAGYAR FIGYELŐ

BETHLEN MIKLÓS AZ OLVASÁS HASZNÁRÓL

Tanuljátok szeretni a könyvolvasást oh ifjúság, ha vagy a scholától elvett valami gonosz idő, a mint engemet, vagy ha rendesen hagyjátok is el a scholát, olvasás által tartjátok meg, a mit tanultatok. Sőt az idővel, érő elmével való olvasás, nem hinnétek mely tudóssá teszen benneteket fáradság nélkül, gyönyörűségesen. Annak felette sok büntől oltalmaz meg az olvasásbeli gyönyörű magad foglalatossága. Rút idő vagyon, nem mehetünk ki, mit csináljunk? kártyázzunk, igyunk, hazudjunk, trágárkodjunk, vagy még rosszabbat is kövessünk; nem jobb volna-e annál egy szép historikus, politikus vagy geographus, vagy valami szép fabulás, tréfás, mulatságos könyvolvasás, sine peccato, et cum profectu ac delectatione? Osztán az is jusson eszedbe, egy ló-*osés*, bénulás, köszvény, vénség, háboruság, rabság elrekeszthet minden mezei és lóháti mulatságtól, olyankor mit csinálsz? Hála Istennek, hogy én az olvasást szerettem, és az ördög azt el nem vehette; bizony ha az nem lett volna Isten után ebben a szörnyű hosszas inségemben, vagy gutta, bolondulás, vagy még rosszabb is ért volna.

ROMÁN SZEREP EURÓPÁBAN

Május elején a horvát sajtó egyik, német nyelven megjelenő vezető lapja ünnepi számmal örvendeztette meg román olvasóit, s ebben a számban sok érdekes megállapítás van, így többek között az is, hogy a Kárpát-medence a románság szülőhazája (vö. *Tamás Lajos*: A román nép és nyelv kialakulása. Hitel, VII. 2.), történetileg, néprajzilag és geopolitikailag a Kárpát-medence, valamint a Havasalföld és Moldva teljes egységet képez (l. a mellékelt térképet), a Duna-Tisza síksága őstromán »Kulturboden«, stb., stb. Vannak azután olyan megállapítások is, amelyekről önkéntelenül *Ilyés Gyula* ama kis története jut eszünkbe, amelyben a párizsi Keresztyén Diákszövetség egyik vitájáról emlékezik meg, a bulgár diák előadása után a szerb, román és lengyel kollégák majdnem hajbakapnak afölött, hogy Európának a török elleni megvédelmezésében melyikük nem-

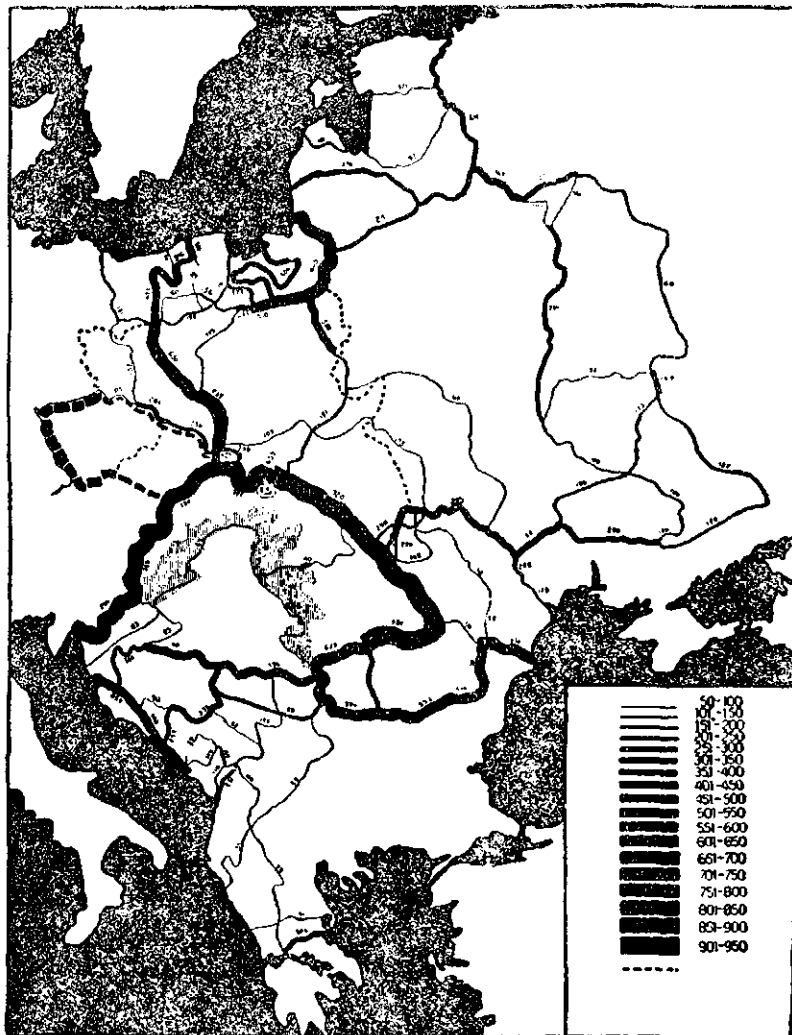
zetét illeti elsősorban a dicsőség és a történeti palma. Itt is valami eféléről van szó, amikor a cikkek egyike a román véderő fejlődéséről írva a történeti román hivatásról emlékezik meg.

Ennek az utóbbi írásnak a megállapítása röviden az, hogy a tizennegyedik századtól a tizennyolcadik századig az Európát fenyegető török hódító kísérletek a Dunától északra mindenek előtt »a románok erőteljes ellenállásába ütköztek«. A mohácsi csata után a török áradat egészen körülölelte a román tartományokat, keleten a török főnnhatóság alatt álló tatárok uralkodtak, északon szövetségeseik a lengyelek, délen az egész török birodalom, nyugaton pedig Bécs kapujáig jutott a mohamedán terjeszkedés: a román fejedelemségek ez áradat közepette »erős várat« alkottak, melyet ostromoltak, de be nem vetiek s amely ellenállása folytán a kontinens kultúrájának megmentője lett.

Ezzel kapcsolatosan úgy véljük,

AZ ORSZÁGHATÁROK ALLANDÓSÁGANAK TÉRKEPE NYUGAT- ÉS KELET-EURÓPA HATÁRTERÜLETÉN A NÉPVÁNDORLÁS UTANI SZÁZADOKBAN (1000—1920-ig). RÓNAI ANDRÁS RAJZA.

A határvonalak vastagsága a fennállás idejét szemlélteti. A szaggatott vonalak a birodalmakon belüli fontosabb országhatárok. A vonalkázott övezet Magyarország belsejében a török uralom határvidékét jelzi.

hogy a román történelmi hivatás ez újszerű jellemzésébe legalább is Bécs kapuinak emlegetését nem volt szerencsés dolog belefoglalni. Bécsnek a törökök által való ostroma olyan európai kereszties hadat hozott össze, amilyenre nem volt

példa a szentföldi keresztieshadjáratok óta s amely közvetlen elődje annak a nagy európai fegyverszövetségnek, mely ma a bolsevizmus és a szovjetrendszer megsemmisítéséért küzd. E hadjárat világhírű vezérei Lotharingiai Ká-

roly, Bádeni Lajos, Szavojai Jenő, a nagy európai koalíció létrehozója és legfőbb anyagi támogatója XI. Ince pápa. Súlyos anyagi és véráldozatokkal vesznek részt a nagy közös küzdelemben a hősiessen védekező Bécsen és Ausztrián kívül, elsősorban a magyar seregek, még pedig nemcsak a nyugatmagyarországiak, hanem az ország hűségére visszatért kurucseregek is, sőt a zernyesti csatában Erdély is lerója a maga véradóját. Nagy jelentőségű, külön szerepet töltenek be Velence hadai és a Bécs felszabadításában résztvevő Szobieszky serege. De ott küzdenek Bajorország, Szászország, Brandenburg önálló hadteste, Braunschweig és Svédország csapatai és önkéntesek Európa minden részéből: Kasztíliaból, Franciaországból, Skóciából, Belgiumból és Dániából. Az egész európai műveltséget fenyegető mohamedán veszedelmet Európa népei valóban közös erővel verték vissza és semmisítették meg. Két kis dunai állam van csupán: Havasalföld és Moldva, amelyekkel e nagy hadjárat folyamán csak Bécs alatt találkoznak s ott a Bécszet ostromló török sereg szövetségeseiként küzdenek.

Bécs ostroma idején, 1683-ban, a két román fejedelemség már több mint két és félszázad óta a török hűbéres tartománya s helyzetük semmiképpen sem engedte meg azt a lehetőséget, hogy a felszabadító európai hadakhoz csatlakozzanak. Hogy ez a helyzet kialakulhatott s hogy e helyzet fennállását a román vajdák kénytelenek voltak túrni még a tizenhat éven át tartó diadalmas európai hadjárat idején is, arra mutat, hogy »e történeti román misszió« nem más, mint alkalmi szóvirág, amit a román történelem tényei nem igazolnak.

Igaz, mintegy másfél évszázadon át sok olyan hadjáratról tudunk, amelyekben románok is küzdenek a török ellen. Az 1372. és 1374. évi hadjáratokban Murád szultán a török hatalom északi határait a Ma-

gyar Birodalom déli hűbéres tartományainak határaiig terjeszti ki. Havasalföld a vidini bolgár fejedelemséggel, Lázár kenéz szerb tartományával és Tvardkó király bosnyák tartományával együtt ez időtől a török hatalom veszélyes szomszédságába kerül. 1375-től a mohácsi csatáig tartó korszakban a déli magyar politikának az a törekvése, hogy ennek a hűbéres tartományi övezetnek a határán tartóztassa fel a törököt, egy-egy nagyobb vállalkozásában pedig megpróbálja a Magyar Birodalom e határától messzebb úzni őket s ha lehet, az egész Balkánról kiszorítani. A küzdelemnek ebbe a szakaszába kapcsolódik be időről-időre a többi balkáni néppel együtt a románság is. A küzdelem tragikuma azonban, hogy a magyarságnak nem volt elég ereje a tulajdonképpeni országhatáraitól nagyobb távolságban döntő diadalt kivívni a kiváló katonai szervezetű ozmán hatalom ellenében. Az említett balkáni államok pedig a rigómezei (1389) és nikápolyi (1395) szerencsétlen csaták kudarcá után nem kívántak többé ellenállani a töröknek. Uralkodóik, hatalmukat és vagyonukat féltve, a mindenkori győztesnek hódoltak meg.

Giurescu C. C. »Román Történet«-e második kötetének elején kiválóan jellemzi e balkáni politikának a románok között való jelentkezését: »Amikor a török teljes kifejlődésben levő ereje leginkább fenyegetett, amikor a legnagyobb szükség lett volna arra, hogy minden erőnkkel szembe forduljunk vele, akkor következnek be a trónharok Havasalföldén. Havasalföld szomszédos lévén a törökökkel és a magyarokkal, sejthető, hogy trónkövetelőink hol az egyikhez fordulnak, hol a másikhoz. Hiba lenne azonban részünkről, ha azt gondolnánk, hogy a két hatalmas szomszéd egyikéhez való csatlakozás állandó ellenségeskedést jelentett a másikkal szemben. Mihelyt a körülmények megváltoztak, a régi ellenségek szövetségesek lettek és vi-

szont.« Hogy e megállapítás megnyire igaz, arra nézve Giurescu történetéből hozunk fel néhány példát.

1420-ban Losonczy István szörényi bán I. Mihály vajdát támogatja a török szövetségben harcoló II. Dán trónkövetelővel szemben. A csatát elveszíti s abban úgy maga, mint a török ellen küzdő I. Mihály, az öreg Mircsea fia meghal. Az új havasalföldi uralkodó, Dán pedig török hadaival betör Erdélybe, Szászváros és Lugos vidékét pusztítja el. A következő évtől kezdve azonban a török egy új vajdajelöltet támogat Dánnal szemben, mire ő Zsigmond vazallusa lesz s magyar seregekkel harcol ellenfele török csapatai ellen, majd résztvesz a galambóci csatában is a Zsigmond oldalán. A galambóci csatát (1428) a magyar sereg elveszíti, aminek a havasalföldi vajdára nézve az a következménye, hogy újból a török hűségére tér és felemelt adót fizet.

Dán török segítséggel jutott Munténia trónjára s azután lett magyar vazallus. Két utódja fordított úton járt. Aldea Sándor (1431—1437) és Ördög Vlád (1437—1446) magyar segítséggel foglalta el a vajdai méltóságot, de ez nem akadályozta meg őket abban, hogy a töröknek adót fizessenek s a török csapatok kíséretében 1432-ben és 1438-ban Erdély városait és falvait pusztítsák. »A török ellenében az európai civilizációt védő román vajda« 1438-ban a török kíséretében a Maros völgyét, Medgyest, Segesvárt, Brassó külvárosait és Szászsebest pusztítja. Hunyadi János első győzelmei után azonban újra magyar szövetséges lesz s a török ellen küzd az 1443. évi hadjáratban és a várnai csatában (1444). Úgy látszik azonban, hogy igaz lehetett az, amit sok egykorú vallomás igazol, hogy a várnai csatában, annak egyik döntő pillanatában átpártolt a törökhöz, mivel Hunyadi János trónjától megfosztatja és lefejezteti.

E harcokban időnként megnyi-

latkozó román-török ellenségeskedés tehát nem tekinthető a török veszedelem elleni védekezésnek. Az egész időszaknak mindössze két uralkodója van, akiknek politikájában a török elleni küzdelem magasabb politikai értelmet nyer. Az egyik a hirhedt havasalföldi vajda, a kegyetlenségeiről ismert Vlád (1456—1462), a másik Moldva nevezetes uralkodója, Nagy István (1457—1504), akinek a török felett — magyar segítséggel — kivívott 1475-i győzelme valóban nagy jelentőségű fegyvertény volt.

Nagy István vajda alakja azonban a legvilágosabban mutatja a török elleni harcban betöltött román szerep mértékét is. Az önállóságra törekvő vajda a fenyegető török támadás közeledtére kénytelen meghódolni a magyar király előtt s tőle segítséget kérni. Moldva uralkodója, de ugyanúgy Havasalföld románjai is érezhették, hogy a fenyegető török veszedelem ellen csak a magyar hatalom állhat meg és magukévá tették a török harcok kialakította s a XV. század magyar közvéleményében általános meggyőződést, hogy Magyarország hivatása »a kereszténység védőbástyájának« lenni a pogány törökökkel szemben. A román küzdelmek nem mások, mint e bástya védelme alatt vívott *előőrs* harcok s a harcok vívói igen sokszor kényyszerültek arra, hogy a bástya falai mögé meneküljenek (a legtöbb vajdának megvolt a magyar királyoktól Erdélyben nyert birtoka, ahová elvonulhatott török üldözés esetén). S hogy ezt nemcsak mi és most látjuk így, arra bizonyosság éppen Nagy Istvánnak Velencébe küldött segélykérő levele. A török ellen kér segítséget s hivatkozik arra, hogy országa a magyar birodalomnak s ezzel egész Európának kapuja és őre: *a magyar bástya román kapuja*.

A mohácsi vész előtti években Szapolyai János erdélyi vajda seregeivel, személyesen vívott harcaival, Afumati községből való Radu

trónkövetelőt segítve, még meg tudja akadályozni azt, hogy Mehmet dunai bég legyen Havasalföld vajdájává s ez által tulajdonképpen az ország pasalikssággá való átalakítását akadályozta meg. A mohácsi veszteség után azonban Magyarország nem tudja többé a balkáni övezetben feltartóztatni a törököt. Egy kísérlet még történik a tizenhatodik század végén, Rudolf—Báthory Zsigmond keresztény koalíciója idején, amikor is Mihály vajda derék harcokban küzd a török ellen. E néhány évi időszakot leszámítva azonban a románság engedelmes hűbérese a török birodalomnak, pasáknak és fanarióta kereskedőknek, a tiltakozás és a harc lehetősége nélkül.

Röviden ez a történeti igazság.

Juhász István

ERDÉLYI DRÁMAIRODALOM A NEMZETI SZÍNHÁZBAN

Minden könyvszerető ember emlékeztetik azokra az időkre, amikor az elszakított Erdély irodalma lassan-gyorsan meghódította a csonkaország lelkét vesztett magyarságát. Sokszor használt frázis, mégis való igaz, hogy Erdélyt akkor kezdtük megtalálni, amikor elvesztettük. Az elvesztett Erdély költészete először titkon szökött át a szuronnal kitűzött határokon. *Reményik Sándor* verseit a magyar sorsért reszkető kezek másolták és terjesztették; nem a »könyvpiac szencziója«, hanem a nemzeti lélek virrasztójaként jelentek meg. Az írónak álnéven kellett írnia verseit, nem szerzői jogdíj reményében, hanem abban a tudatban, hogy ha »fölfedezik«, börtön vár rá. Nagy, szép, nemes indulás volt ez, jelképe annak a lelkiségnek, amelynek jegyében az új erdélyi irodalom megszületett.

Rokon származása az új erdélyi dráma születése is. A minden irodalmi műfajt felölelő erdélyi iro-

dalom természetesen a drámával is megbirkózik. Alkotásai nem mindjárt lelik meg az utat a pesti színházakhoz. Az első színdarab, amely jelentős fővárosi színházban figyelmet ébresztett: *Székely Mózes* »Zátony«-a. A darabnak nem volt sikere. Nem is lehetett olyan kritikai légkörben, amely egy kezdő íróban nem azt keresi, ami érték, ami jó, hanem elsősorban azt, ami hiba. A pesti színházi élet ebben az időben meglehetősen nemzetközi jellegű. Neme a magyarság problémáit kereste, hanem minden ügykezelével azon volt, hogy beleolvadjon az internacionális színház világüzemébe. Ebben az üzemben az érdek az irányadó, elsősorban az üzleti, azután az egyéni. A nemzeti, a magyar érdek nagyon sokadik, alárendelt szólam az érdekeknek ebben a könyörtelen kórusában. Érthető, hogy az új hajtásként sarjadó erdélyi dráma fölkarolása nem volt pesti színházi érdek. Nem is nagyon volt kapcsolat a csonkaország színházai és Erdély között. Cenzúra és egyéb politikai okok miatt főleg az ú. n. »kommersz« színműtermés kapott útlevelet és vizumot — Romániába. Ilyen kedvezőtlen körülmények között maguk az írók sem törekedtek drámaírói babérokra.

1935-ben a pesti Thália kísérleti színpadára felszökött *Tamási Aron* Énekes madara. Ez már jelentős, komoly esemény volt, amelyre felfigyelt a magyar sajtó is. Igaz, hogy akkor már fel kellett figyelnie, hiszen az erdélyi írók régen »beérkeztek« nemcsak az elismerés révébe, de a közönség, az igazi magyar nagyközönség szeretetébe is. Mégis az »Énekes madár« kritikai méltatása nem tudta, nem is akarta megütni az elismerés olyan magas hangját, hogy erre, mint valami harangszóra begyűljön a közönség a Thália csarnokába. Új volt a hang, a mondanivaló, új és szokatlan. A fölfedezés bátorsága kellett volna, a kiállítás nagy és nemes, mindenkit meggyőző gesztusa, hogy

a megrontott magyarságú pesti színházlátogatók biztosították volna a színmű életelemét: a sikert.

A siker először *Nyíró Józsefet* ajándékozta meg tekintélyesebb előadássorozattal. A »Jézusfaragó ember« a Nemzeti Színházban valóban sikert hozott mind a sajtó, mind a kassza szempontjából. Végre a maga igazi helyén, a nemzet színpadán szólalt meg a magyarság egy nagy részét képviselő székelly író. *Nyíró* darabjában Székelyországot, Erdélyt ölelte szívére a csonkaországi magyarság. Az elbeszélő irodalom sikere után végre a színpadon is megteremtődött a kapcsolat Erdély és az itthoni színházlátogató közönség között. Ennek a kapcsolatnak további eredménye *Kós Károly* »Budai Nagy Antal« című tragédiájának bemutatása a Vígyszínházban. Ezzel a darabbal erdélyi történelmi dráma igazolta, hogy a határon túli magyar múzsa igenis ezt a műfajt is tudja és akarja művelni. A »Budai Nagy Antal«-nak nem volt ugyan kellő közönségsikere, de ennek okát egyrészt a kényes tárgyban, a tragédiát mint műfajt sehogyssem kedvelő pesti közönségben kell keresnünk és abban, hogy — úgy látszik — magánszínház kevésbé alkalmas ilyen színművek bemutatására. A színészek számára is szokatlan a feladat és a színház sajátos, külön közönsége is inkább szereti színpadán a mai, nemzetközi témát, mint a tegnapi és magyar, kivált vallási vonatkozású mondanivalót.

Az erdélyi színműírás végleges pozíciót foglalt el a Nemzeti Színház színpadán *Tamási Áron* három színjátékának egymás utáni három színi évadban bekövetkezett előadásával. Először jött az »Énekes madár« felújítása (1938). Ezúttal nem irodalmi kuriózum gyanánt, nem színházi ingyencfalatként került színre, mint valami fura játék, bábszerű figurákkal, az arcukon piros karikákkal, hanem úgy, ahogyan kell — természetesen. Úgy,

ahogy Kolozsvárt is színrekerült 1936-ban. Jött és győzött — véglegesen. Még mindig fanyalkodtak, piszkálódtak azok a kritikusok és városi intellektusok, akik számára úgy »igazi« és »drámai« a színrevitt paraszt, ha gonosz és aljas és ha nem történnek körülötte csudálatos dolgok. A dráma parasztja egy bizonyos magyar bíráló és alkotó szellem szerint ne szépeket mondjon a színen, ne legyen szellemes, hanem sűrűn használja a »rosszseb«-et, hajtsa el az új magzatot és üsse le az öregapját. Az ilyen »talajgyökerekből« nővő irodalom egyesek szerint »erős«, tehát »drámai« is, míg a szimbólumokat feltáró, a népi lélek metafizikumából táplálkozó új magyar népi játék az ellenzék szerint »gyenge«. Tamásinak és az általa teremtett műfajnak gáncsolói lényegében hasonló mentalitással küzdöttek és küzdenek ellene, mint Bartók és Kodály elleni — húsz-harminc év előtt. Valami különös értetlenség üli meg a városi magyarság egy részét minden ilyen magyar természettel szemben. Való igaz, amit Bartók mondott erről az értetlen közönségről, hogy t. i. »már nem elég természetes, még nem elég művelt és már nem annyira magyar«, hogy igazán érthetné és élvezhetné ezeket a műveket.

És mégis, a siker nem maradt el. Még akkor sem, amikor Tamási második darabját, a »Tündöklő Jeromos«-t tündöklően suta, éretlen és esetlen kritika fogadta. Ezt a kritikát a magyar bíráló szellem még szégyelni fogja egykor! Mert a »Tündöklő Jeromos« semmivel sem értéktelesebb az »Énekes madár«-nál. Szerencsétlensége, hogy az akkori politikailag túlfűtött atmoszférában a mű kényelmetlen szimbólumai, időszerű vonatkozásai túlságosan is meghökkentették a lelki kényelméről lemondani nem akaró közönséget és kritikát. Nem, ez a darab akkor nem lehetett siker, sőt ma sem. De holnap? Holnap, ha majd politikai szélcsendben

élünk, ha majd nyugodtan gondolhatunk vissza a Tündöklő Jeromosok korára, ha a népi, nemzeti öntudatra ébredésnek, a szülőföldünk és fajtánk szeretetének ez a gyönyörűen zengő himnusza zavartalanul visszhangozhat majd a magyar szívekben? Hiszem, hogy az idő érleli e mű sikerét.

Tamási harmadik darabja a tavaly bemutatott »Vitéz lélek«. Igazán szép sikert aratott. — Ezúttal megértőnek bizonyult a sajtó nagyobbik része és a közönség is. Pedig a darab alapjában véve akusztikailag nem túlszerencsés körülmények között került színre. Ennyire bensőséges, a lélek rejtett szépségeit, halk rezzenéseit megmutató finom, költői játéka a Nemzeti Színház hibás akusztikájú nézőterén, kivált pedig a Városi Színház gyilkos, hangnyelő hombárjában csak részben fejthette ki hatását. Mégis, még így is megéreztek, hogy itt a népi színjáték szükségképp elérkezett a lélek síkjaira. Pedig mekkora földet kellett bejárnia a népszínművek matricabirodalmán, a sablonok honán, a naturalizmus és realizmus sok sárán és piszkán át, amíg eljutott ideig! Mennyi szépség, mennyi emberi igazság, mennyi lélek árad itt Tamási bőségszarujából! Milyen jó lenne tanulmányt írni ezekről a »valószínűtlen« alakokról! Milyen jó volna összehasonlítani őket pl. a Maeterlinck szimbólikus figuráival. Milyen szükséges lenne keresni a társaságukat a világ irodalomban! És milyen jó lenne összevetni a Maeterlincknek hozsannázó egykorú honi kritikákat ugyanazon bírálók piszkáló Tamási-kritikáival! Hogy látnók, mennyivel jobb sora van nálunk az idegennek, mint a »csak« magyar talentumnak; annak ellenére, hogy Tamási és vele együtt az erdélyi írók éppen azt teremtték meg, ami eddig hiányzott irodalmunkból: a helyhez, tájhoz kötött népi drámát.

Németh Antal

AZ E. M. E. ÖTVÉN ÉVE

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület most adta közre azt az emlékkönyvet,* amelyet még 1909-ben állítottak össze az Egyesület félszázados ünnepére, de amely a közben bekövetkezett magyar sorsfordulat miatt mindmáig kiadatlan maradt s így a régies tipográfiával kinyomtatott tanulmányoknak — megható a türelmük! — harminchárom esztendeig kellett várniok az alkalmas időt, hogy megszólalhassanak. Nem kevesebb, mint egy emberöltő ez a várakozás: az emberi világban mennyi változás történt ez alatt, de a magyar szellem célkitűzésében — bizonyosság rá ez az Emlékkönyv — mégis alig változott valami. A magyar nemzet saját szellemében, saját irodalma által akar továbbra is művelődni; sem egyéni létét feladni, sem műveltségének géniuszával meg nem egyező alapot és eszközt elfogadni nem hajlandó — írta egykor az alapító Mikó Imre az *Irányszemlék*ben. Talán azért nem »régik« könyv ez az elkésett Emlékkönyv, mert ennek a szellemi célkitűzésnek a jegyében fogant — ámbár régen, három évtizeddel előbb, egy egészen más kor alkonyán.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesületről szól és a szellemről, mely betölti ezt a történeti múzeum-egyesületet. Az erdélyi múzeumi gondolat egyre határozottabb formában való testetöltése, az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek gróf Mikó Imre által 1859-ben történt életre hívása, az alapításától 1909-ig terjedő félszázados története elevenedik meg *Kellemen Lajos*nak a kötet élén álló terjedelmes tanulmányában. Az elnyomatás éveiben folyó előkészítő tárgyalásoknak hitet, kitartást és körültekintést megkövetelő nehéz-

* *Emlékkönyv* az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére, 1859—1909. (Szerk. Erdélyi Pál főtitkár.) Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1909—1942.

ségei, az alapítás országos jelentőségű kolozsvári ünnepsége, a munka megindulása, a tárak, szakosztályok kialakulása, az évkönyvek kiadása, a gyűjtemények szerepe a kolozsvári egyetem létrejöttében, a társadalmi erők elégtelenségét pótoló állami támogatás biztosítása, az egyesület *Erdélyi Múzeum* című folyóiratának megindítása, a tudományos munkásság fellendítéséért folytatott küzdelem, a meginduló munka közben egymással szembekeverülő akadémiai és múzeumi gondolat harca és megegyezése, a népszerűsítő tudományos előadások és az első vándorgyűlések megrendezése: ezek nagyjában az első félévszázad legfontosabb eseményei és eredményei, amelyek körül megelevenedik az akkori Erdély és Magyarország és megelevenednek azok, akik tudatosan vagy öntudatlanul részesei voltak a félévszázad történetének. Az események és személyek közül kimagaslik gróf Mikó Imre céltudatosan munkás, a magyar szellemi és anyagi erőket maga köré szervező s azokat az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Erdély és az egyetemes magyarság szolgálatába állítani tudó egyénisége. Benne, munkatársaiban és alkotásukban, az Erdélyi Múzeum-Egyesületben lehetetlen meg nem látni a sajátos nemzeti szellem alkotó erejét, amely életjelt akart adni, s erre módot keresett és talált. A második, a magyar kultúrával történő honfoglalás tudata hevíti az alapítót és munkatársait, ez kapcsolja őket egész életükre az Erdélyi Múzeum-Egyesülethez, amelynek emlékkönyve örök emléket állít nekik.

Az emlékkönyv második fejezete azoknak a tudós és közéleti férfiaknak életrajzait foglalja magában, akikről oly sokatjelentően mondja a fejezet címe: »Az E. M. E. régi emberei«. Ma, az emlékkönyv megterjesztése után harminc év eltél-

tével, nemcsak ők az E. M. E. régi emberei, hanem életrajzíróik közül is sokan a történeleméi lettek, s éppen ezért valami különös, meghatározó érzés ezeket az életrajzokat olvasni, amelyeknek alakjai és írói egyaránt azt hirdetik, hogy életükben, tudományos és társadalmi munkásságukban az Erdélyi Múzeum-Egyesület halálilig feledhetetlen élményt, szellemi és anyagi áldozatok sorozatát és munkaterületet jelentett.

Végül az emlékkönyv gróf Mikó Imrét állítja élénk emberi és magyar nagyságában, családjá történetével, sokirányú, de mindig a sajátos nemzeti szellemből erőt merítő munkásságának részleteivel, a részleteket összefoglaló rövid életrajzával s jelentőségének méltatásával.

A történelem az élet sűrített folyamatát rajzolja. Eppen ezért adatainak mennyiségében mindig kevesebb, mint a teljes élet. De ugyanakkor több is, mert az élet értelmezését adja. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület első ötven évéről szóló emlékkönyv azért felbecsülhetetlen nagy érték a magyar szellemi élet számára, mert többet nyújt az adatoknál és az értékelésnél: Erdélynek, az egyetemes magyarságnak, s az azt megtartó, önállóvá tevő és fejlesztő magyar szellem életének ötven évét eleveníti meg lapjain.

Olyan ennek az emlékkönyvnek a sorsa, mint az erdélyi múzeumi gondolaté: megvolt, élt és csak a gondviseléstől nyújtott alkalmas pillanatra várt, hogy testet öltön. És ahogy egykor az Erdélyi Múzeum-Egyesület alapítása, úgy ma ez az idcgen megszállás éveit átvészelt és végre kiadott emlékkönyv hirdeti, hogy »a művelődés, tudomány s az ezeken alapuló nemzeti-ség ügyét kockáztatni vagy éppen elejthetni semmi sem fogja«.

I. Nagy Géza